

Suriyeli mültecilerin yerleşme ve kalıcılışma eğilimlerinde mekan faktörü

İhsan Çetin*

Öz

Makale, özellikle Suriyeli mülteciler örneği üzerinden, mekanın göçmenlerin kalıcılışma eğilimlerindeki rolünü çok boyutlu bir şekilde ele almaktadır. Makalenin ana odağı olan mekan, göç sonrası süreçte göçmenlerin yeni topluma ve kültüre uyarlanmaları, yerleşmeleri, aidiyet geliştirmeleri ve kalıcılışma eğilimi taşımaları üzerinde önemli bir faktör olarak ele alınmaktadır. Bunun için öncelikle mekan sosyolojisi kavramı açıklanmaktadır. Ardından Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki deneyimleri üzerinden, yerleşme, mekansal kümelenme ve aidiyet kurma süreçlerinin mekanla ilişkisi tartışılmaktadır. Bu bağlamda mekanın birincil boyutu olarak ele alınan mekansal kümelenme, göçmen için terk ettiği memleketini yeniden inşa etme çabası olarak tanımlanmaktadır; gurbet acısını hafifleten ve yabancılık hissini azaltan, mekana yerleşmeyi ve aidiyet bağı kurmayı kolaylaştıran bir faktör olarak irdelenmektedir. Göçmenlerin mekana yerleşme ve kalıcılışma eğiliminde mekânsal diğer bir faktör olarak “ev” işlenmektedir ve makale ev sahibi olmanın yaşanılan

mekanla aidiyet kurma üzerinde önemli bir etken olduğunu savlamaktadır. Yalnızca varılan yerde ev sahibi olma bağlamında değil, bir mekan olarak evin terk edilen yerde bulunmuyor olmasının da memleketle bağın sürdürümünü zayıflattığı, dolayısıyla da geri dönüş göçünü zorlaştırdığı ileri sürülmektedir. Son mekânsal faktör olarak “mezar” tartışılmaktadır. Tarih boyunca toplumlar için sembolik değeri yüksek mekanlar olmuş mezarlıklar göçmen toplulukların göç ettikleri ülkelerde kalıcı olup olmama eğilimlerinin anlaşılması için önemli birer göstergedir. Ölen kişinin yeni ülkeye defnedilmesi, bir kökleşme göstergesi olarak yorumlanabilirken, defin yeri seçimi, aidiyet, bağlılık ve belirli bir yere sadakati ifade etmenin güçlü bir yolu olarak yorumlanmaktadır. Böylece makale mekânsal kümelenme, ev ve mezar mekanları bağlamında göçmenlerin kalıcılışma eğilimini tartışmaktadır. Bunu da özelde Suriyeli mülteciler örneği üzerinden gerçekleştirmektedir.

Anahtar kelimeler: Mekan, mekan sosyolojisi, göçmenler, Suriyeli mülteciler, yerleşme, kalıcılışma

Araştırma makalesi

Research article

Geliş - Submitted: 19.05.2025

Kabul - Accepted: 03.06.2025

Atıf – Reference: Nosyon: *Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 15, 212-226.

The spatial factor in the settlement and permanence tendencies of Syrian refugees

Abstract

The article examines the role of space in the tendency of migrants towards permanence in a multidimensional way, especially through the example of Syrian refugees. Space, which is the main focus of the article, is addressed as an important factor in the adaptation of migrants to the new society and culture in the post-migration process, their settlement, development of belonging and their tendency towards permanence. For this purpose, the article first explains the concept of sociology of space. Then, through the experiences of Syrian refugees in Turkey, it discusses the relationship between space and the processes of settlement, spatial clustering and belonging. In this context, it defines spatial clustering, which is considered as the primary dimension of space, as an effort for migrants to rebuild the hometowns they have abandoned. It is analyzed as a factor that alleviates the pain of expatriation and reduces the feeling of alienation, facilitating settlement and establishing a bond of belonging. Secondly, the article deals with the phenomenon of “home” as another spatial factor in the tendency of migrants to settle and permanence and argues that home ownership is an important factor in establishing belonging with the place of residence. The article argues that the absence of “home” as a place also weakens the maintenance of ties with the hometown, thus making return migration more difficult. The final

* Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, e-posta: icetin@nku.edu.tr, ORCID-iD: 0000-0003-1060-8979

spatial factor is the “grave”. Cemeteries, which have been places of high symbolic value for societies throughout history, are important indicators for understanding the tendency of migrant communities to remain in the countries they migrate to. In this sense, the article discusses the tendency of migrants to permanence in the context of spatial clustering, home and burial spaces. It does so specifically through the case of Syrian refugees in Turkey.

Keywords: Space, sociology of space, migrants, Syrian refugees, settlement, permanence

Giriş

Ekonomik, siyasal, bireysel gibi çeşitli sebeplerle yurdunu terk etmek zorunda kalan insan için göç kararı almak birçok sebeple zor bir durumu ifade eder. Bunun en öncelikli sebebi, kişinin geride bırakmak zorunda kaldığı kişi ve nesnelerle ilgilidir. Ailesini, dostlarını, sevdiklerini, işini, evini, mahallesini, yurdunu ve bunlar üzerinden kurduğu yaşamışlıkları terk etme halidir. O güne değin, yaşadığı mekana saldırdığı köklerin koparılması anlamına gelir. Göç bu manada çoğu insan için yaralı halde başlanan bir süreci anlatır. Zor bir durum olmasına sebep olan diğer bir etken, göç serüveninin risklerle dolu olması ile gidilecek yere dair duyumsanan belirsizliktir. Öncelikli olarak yolculuğun bizzat kendisi meşakkatlidir. Saatlerce araç yolculuğu ve/veya kilometrelerce yürüyüşleri barındırabilir. Dahası, göç mali anlamda oldukça külfetli bir süreçtir. Bu külfeti karşılayacak paranın denkleştirilmesi bir yana, bunun yolculuk süresince yetip yetmeyeceğine dair duyulan kaygı ve daha önemlisi bu sermayenin kişinin üzerinde taşımak zorunda kalmasının getirdiği riskler sözü edilen bu külfeti fazlasıyla anlatır. Destinasyona ulaştıktan sonra serüven bitmiş olmaz. Belki de aslında şimdi başlamaktadır. En başta yabancı olma halini göçmen daha ilk günden ve birçok yönden duyumsar. Yabancı olduğu bir toplum, farklı kültür, değerler, dil, inanç ve elbette tanımadığı, bazen içinde kaybolduğu kentin sokakları, caddeleri yani mekan dokusu. Yabancı olma hali tek taraflı olarak yalnızca duyumsanmaz, ayrıca duyumsatılır. Öteki olma hali olarak nitelendirilen bu durum yasalar ve yönetmelikler yoluyla kurumsal düzeyde düzenlenebildiği gibi, bu hal gündelik yaşam içinde sosyal ilişkilere de sirayet eder. Göçmenin bundan böyle yaşayacaklarının, zikredilen bu yabancı olma halinin beraberinde getirdiği zorlukların hafifletilmesine dönük sonu gelmez ve bazen de beyhude olabilen çabalardan ibaret olduğu ifade edilebilir.

Zorluklarla tecrübe edilen bu halin aşılması çabası ilkin dilde yaşanır. Ev sahibi toplumun dilini öğrenme devletin sunduğu ücretsiz kurslar üzerinden pekala gerçekleştirilebilir. Fakat bu gibi kurslar yoksa veya yetersiz sayıda iseler, bu çaba oldukça meşakkatli bir hal alır. Kişinin bireysel özverisi ve çabasıyla, Bedri Rahmi’nin sözleriyle, “her kelimeyi bir bir dişile, tırnağıyla, kök sökercesine söküp çıkararak” öğrenecektir. Dilde yetkinleşme elbette öteki olma halinin bertaraf olması için yeterli gelmeyecektir. Çünkü, istese de kurtulamayacağı aksanı her cümlede onu ele verecektir. Daha ikinci cümlesinde ona şu soru sorulacaktır: Nerelisin? Bu bir soru kipiyle sorulmuş bir soru değildir elbette. En temelde kişinin “öteki” olduğunun tesciline dönük bir yargıya dönüşebilmektedir.

Kısacası, mekanın göç sonrası göçmenlerin dahil oldukları yeni toplum ve kültüre uyarlanmaları, yeni mekanlarına yerleşmeleri, aidiyet geliştirmeleri ve kalıcılığa eğilimi taşımalarında önemli bir faktör olduğu ifade edilebilir. Bu durum mekanın sosyolojik yönünün ortaya konulmasını gerektiren, bir başka ifadeyle mekan sosyolojinin uluslararası göç meselesinin analizine dahil edilmesiyle daha iyi anlaşılabilir bir konudur.

1. Mekan sosyolojisi

Mekan ile toplumsallık arasında karşılıklı ilişkiyi anlamaya çalışan mekan sosyolojisi, mekanı, uzamı, yeri, topografyayı, mimariyi kısacası mekanın tüm boyutlarını sosyolojik bir etken, diğer bir ifadeyle mekanın nesne olmanın yanında özne olabileceğini savunur. Bu çerçevede mekan sabit, durağan ve değişmez değildir. Mekan üzerinde taşıdığı, çevresindeki

diğer özne ve nesnelerle ilişkisel bir nitelik taşır. Bu da onun sosyal boyutunu oluşturur. Buna göre mekan sosyolojisi mekan ile toplum arasında karşılıklı bir ilişkiselliğin olduğunu ortaya koyar. Özetle, “mekan sosyolojisi, mekanı maddi bir kap olarak görmekten ziyade, sosyal eylemler, yapılar ve ilişkiler tarafından sürekli olarak üretilen ve şekillendirilen ilişkisel bir olgu olarak ele alır. Bu, maddiyatın ve sembolik anlamların bir araya gelmesiyle, performatif eylemler ve toplumsal gelenekler aracılığıyla gerçekleşen karmaşık bir süreçtir” (Löw, 2016) Bu manada inşa edilmiş çevre (binalar ve şehirler) sadece içinde yaşadığımız pasif bir arka plan değildir. Bunun yerine, toplumun kendisini "kaydederek ve temsil eder". Mimari hayal gücünden veya kimliğe dair isteklerimizden sadece kısmen şekillenir. Asıl önemli olan, içinde yaşayan insanların günlük deneyimlerini, sosyal ilişkilerini, güç yapılarını, kimliklerini ve anlamlarını yansıtmasıdır. Yani, bir şehrin yerleşimi, binaların tasarımı veya mahallelerin yapısı, orada yaşayan farklı grupların (örneğin, farklı sınıflar, etnik gruplar, engelliler) nasıl yaşadığını, nasıl etkileşimde bulunduğunu ve toplumsal eşitsizliklerin nasıl mekansal örüntülere dönüştüğünü gösterir. Diğer taraftan mekan toplumsallığın kurulumunda rol alırken, toplumsal yapının, ekonomik faaliyetlerin, kültürün, hatta politik durumun şekillenmesinde de etkiye bulunur. Ayrıca mekanın sosyal kimliklerin oluşumunda ve yeniden üretiminde aktif bir rol oynar. Buna karşılık olarak da, kimlikler, anlamlar ve ilişkiler maddi ve sembolik veya metaforik mekanlar da üretir (Valentine, 2001).

Öte yandan mekan sosyolojisi, mekanın toplumsal yaşamın merkezinde yer aldığını, toplumsal güçler tarafından üretildiğini ve dönüştürüldüğünü, aynı zamanda toplumsal süreçleri, ilişkileri ve kimlikleri şekillendirdiğini inceler (Urry, 2001). Bu çerçevede mekanın Marksist bir yaklaşımla ekonomi politliğini yapan çevrelerce (Lefebvre, 2014, Harvey, 2006, Soja, 2017) 1960 sonrasında ele alınmaya başlanmış ve bu analizler çerçevesinde mekanın tıpkı diğer metalar gibi ekonomik ve politik güçlerin baskın olduğu, toplumsal olarak üretilen bir ürün olduğu vurgulanmıştır. Bu konuda öne çıkan isimlerden Henri Lefebvre (2014) mekanın sermaye tarafından nasıl üretildiğini *Mekanın Üretimi* adlı eserinde ayrıntılarıyla açıklar. Şunları kaydeder: “Mekan ideoloji ve siyasetten koparılacak bir bilimsel nesne değildir, mekan her zaman politik ve stratejik olmuştur... Mekan tarihsel ve doğal faktörler tarafından şekillenmiş ve kalıba sokulmuştur, fakat bu politik bir süreç içinde gerçekleşmiştir. Mekan politik ve ideolojiktir. Gerçek anlamıyla ideolojilerle yüklü bir üründür (Lefebvre, 2014)

Özetle; zaman faktörüyle birlikte varoluşun diğer temel koşulunu oluşturan mekan inşa edilen, anlam yüklü yerdir. Daha geniş bir ifadeyle, insan tarafından işlem görmüş, inşa edilmiş, bunlar olmasa bile, üzerinde gerçekleşen yaşanmışlıkla bir anlam kazanmış yer, bu durumda mekana dönüşür. Mekan bu bağlamda, yaşamın üzerinde zorunlu şekilde gerçekleştiği herhangi bir yeryüzü veya uzam değil, sosyal yaşamın bir ürünü ve parçasıdır. Öte yandan, mekan pasif bir konumda bulunmaz, bir kez inşa edildikten sonra, toplumsal yaşamı etkileyen ve şekillendiren bir sosyal olguya dönüşür.

2. Mekana yerleşme ve kalıcılılaşma

Yabancı olma halinin aşılması çabasının bir boyutu mekan üzerinde gerçekleşir. Bu aynı zamanda kişinin mekana yerleşmesi ve bunun sonraki merhalesinde kalıcılılaşma olarak kavramsallaştırılabilir.

Mekana yerleşme süreci daha çok kentsel düzeyde gerçekleşir. Göçmen için yerleşilecek kentin belirlenmesi çoğunlukla iş imkanlarının yaygın olması durumuna göre gerçekleşirken, kimi zaman kentte bulunan akraba, arkadaş, tanıdık gibi kişilerin sosyal sermayesine göre şekillenir. Bunda özellikle *göçmen ağının* büyük bir rolü olduğu ifade edilebilir.

“Köken ve varış bölgelerindeki göçmenleri, eski göçmenleri ve göçmen olmayanları akrabalık, arkadaşlık ve ortak topluluk kökeni bağları aracılığıyla birbirine bağlayan sosyal

bağlar kümesi olarak” tanımlanabilecek (Massey etc 1993, s. 448, akt. Sha, 2021) göçmen ağları kavramı sosyal ve ekonomik bir süreç olarak uluslararası göç akışlarını kolaylaştırma ve sürdürülmesi işlevlerine ilişkin bir çerçeve sunar. Buna göre göçmen ağı, ilk olarak, göçle ilişkili riskleri ve maliyetleri azaltarak göç etme olasılığını arttır ve yönüyle karar alma süreçlerini etkiler. İkincisi, ağlar, istihdam, konaklama, ulaşım, sağlık hizmetleri gibi konularda bilgi ve sosyal/finansal yardım sağlamak için kanallar sunarak, göç akışlarını kolaylaştırır. Üçüncüsü, ağların genişlemesi, topluluk oluşumunu ve göçmenlerin kalıcı yerleşimini kolaylaştırarak yerleşme ve entegrasyonu etkiler. Dördüncüsü, köken ve varılan yeni ülkeler arasında insan, mal ve bilgi akışını sağlayarak ulusötesi bağların sürdürümüne yardımcı olur (Sha, 2021).

Göçmen ağı kavramı bağlamında sözgelimi Türkiye’deki en büyük göçmen/mülteci nüfusunu oluşturan Suriyelilerin göç ve yerleşim süreçlerinin, kavramın tanım ve işlevlerine kısmen uyduğu ifade edilebilir. Suriyeli mültecilerin henüz kentler arası hareketlilerinin henüz kısıtlanmadığı 2014 yılı öncesine kadar, bu ağın sağladığı işlevler çerçevesinde, iş sahasının geniş olduğu, tanıdık veya akrabalarının bulundukları şehirlere yerleştikleri ifade edilebilir. Bu kapsamda İstanbul en fazla Suriyeli mülteci barındırması açısından İstanbul (481.000) iyi bir örneği teşkil eder. Suriyelilerin yine İstanbul’da belirli mahallelerde yoğunlaşmaları yine göçmen ağı kavramıyla kısmen açıklanabilecek bir durumu ifade etmektedir. Fakat diğer taraftan yine mültecilerin nüfus dağılımına bakıldığında daha çok sınıra yakın kentlerde yoğunlaştıkları görülmektedir. Gaziantep (384.894), Şanlıurfa (238.475), Hatay (194.556), Adana (203.871) (Kaynak: mülteciler.org, Mayıs 2025) gibi kentlere yerleşen mültecilerin bazılarının bu tercihleri Türkiye’nin daha uzak kentlerine veya Avrupa ülkelerine göç etmek için yeterli sermayeleri olmamalarından kaynaklanmaktadır. Diğer bir etken olarak ise ülkelerindeki iç savaşın sona erip, yakın zamanda ülkelere dönecekleri umuduyla anayurtlarından uzaklaşmak istememelerinden ileri gelmektedir (Çetin, 2016).

Mekana yerleşmenin diğer bir adımı barınacak bir yerin temin edilmesiyle ilgilidir. Bu yer kimi zaman bir ranza, kimi zaman oda veya bir evdir. Barınma ihtiyacının çoğunlukla yerin kiralanması yoluyla karşılanması göçmelerin ilk yıllarda başvurdukları en yaygın yoldur. Kiralanacak yerin belirlenmesi birçok etkene bağlıdır. Fakat Suriyeli mülteciler örneğinden bakıldığında, bunda çoğunlukla kira ücretinin birincil etken olduğu ifade edilebilir. Türkiye’ye sığındıkları ilk yıllardan itibaren Suriyeliler sınıra yakın olan Gaziantep, Hatay, Adana ve Mersin gibi kentlerde genelde dar gelirli ailelerin yoğun halde yaşadığı ve gecekondu geçmişleri olan semtleri tercih etmişlerdir. Bu semtler genelde tek ile üç kat arasında olan müstakil veya aile apartmanlarından oluşur. Bu gibi semtler aynı zamanda, konutlarda kapasitelerinin üstünde büyük aile veya birden fazla hanenin bir arada kalmasına toleranslı olmaları sebebiyle göçmenler tarafından tercih edilir. Toleransın birçok sebebinden bahsedilebilir. İlk olarak, bu semtlerde oturanların çoğunluğu benzer sosyal tabakadaki insanlardır ve önemli bir kısmı yine kiracıdır. Dahası, bu semtlerde oturanların çoğunluğu kırdan kente göç etmiş, dolayısıyla göçmenlerle benzer bir yerleşme sürecini tecrübe etmiş kişi veya ailelerden oluşur. Bu noktada halden anlamının yarattığı bir toleranstan söz edilebilir. Son olarak, konutların tek katlı veya az katlı apartmanlardan oluşması toleransın diğer bir sebebi olarak sayılabilir (Çetin, 2016).

Türkiye’deki Suriyeli mülteciler örneği üzerinden mekana yerleşme ve kalıcılığa konusuna devam edilecek olursa, bu insanların Türkiye sınırını geçtikleri ilk günlerden günümüze kadar ağırlıklı olarak geçici olarak görülmüşlerdir. En temelde onları doğrudan ilgilendiren yönetmeliğin adı “Geçici Koruma” şeklindedir (Resmi Gazete, 2014). Hem toplum hem de kurumlar tarafından misafir olarak tanımlanmışlardır. Kalıcılığa ihtimalleri arzu edilmediğinden çoğunlukla ihtimal dışı görülmüştür. Oysa, bugün Aralık 2024 yılında Suriye’deki eski rejim devrilmiş ve iç savaş büyük ölçüde sona ermiş olmasına rağmen Suriyelilerin büyük çoğunluğu Türkiye’de yaşamaya devam etmektedir. Tam bu noktada

"geçici göçmen kadar kalıcı hiçbir şey yoktur" sözünde işaret edildiği üzere, devletlerin göçmenlere dönük geçicilik temelinde oluşturdukları politikaların her zaman amacına ulaşamayabileceğini hatırlamak gerekir (Graeme, 2005).

Bu durum mekana yerleşim ve kalıcılığa olarak yorumlanabilirken, öte yandan dolaşım olarak adlandırılan uluslararası göçte yeni bir eğilim bağlamında da izah edilebilir. Bu düşünceye göre uluslararası göçün doğasında bir değişiklik yaşanmıştır. Eskiden kalıcı yerleşme baskın paradigma iken, günümüzde dolaşım (sirkülasyon) olarak adlandırılan, menşe ve varış yeri arasında gidip gelmeyi içeren, varış yerine sadece geçici bir bağlılık hissetmeyi barındıran hareketlilik türü ön plana çıkmıştır. Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler (seyahat maliyetlerinin düşmesi, hızın artması, internet gibi) bu dolaşımı kolaylaştırmıştır. Bu sayede, insanlar bir ülkede yaşayıp çalışırken, ailelerinin çoğunun kaldığı ve temel bağlılıklarını sürdürdükleri başka bir ülkeyi "ev" olarak görmeye devam edebilmektedir (Graeme, 2005). Suriyelilerin Türkiye’de mevcudiyetlerinin belki de en doğru bu çerçevede anlaşılabilirliği ifade edilebilir. Ülkelerinde istikrar kısmen veya tümüyle sağlanacak olsa da, Türkiye’deki uzun yaşam deneyimlerinin beraberinde getirdiği sosyal, ekonomik ve kültürel uyarlanmalarının Suriyeliler açısından iki ülke arasında gidiş-gelişlere dönük bir alışkanlığı ortaya çıkaracağı ileri sürülebilir.

2.1. Mekansal kümelenme

Benzer sosyal ve ekonomik koşullara sahip göçmenler yerleşme konusunda benzer eğilimler taşırlar. Bu da kısa bir zaman dilimi içinde mekanda kümelenmenin ortaya çıkmasına neden olur. Bu da göçmenlerin yeni yerlerinde kalıcılığa eğilimlerinin ortaya çıkmasında bir faktör olarak mekanın önemli bir boyutunu oluşturur.

Mekansal kümelenme belirli ortak kimliğe sahip toplulukların kentin belirli semt veya mahallelerinde yoğunlaşmasıyla mekana kendi kimliklerini kazandırma, anayurtlarına ait sosyal ve kültürel ilişkileri bu mekanda yeniden inşa etmelerini ifade eder. Mekansal kümelenme göç alan toplumlarda çoğunlukla etnik düzeyde gerçekleşmektedir. Kaynaklarda, “etnik kümelenme (ethnic clustering) veya etnik yoğunlaşma (ethnic concentration), belirli bir coğrafi bölgede (bu çalışmada ilçe düzeyinde), aynı etnik gruba ait göçmenlerin nüfus içindeki payının göreceli olarak yüksek olmasını ifade eder. Temel olarak, göçmenlerin kendi etnik grubundan diğer insanlarla birlikte yaşama eğilimini tanımlar” (Constant, Schüller, & Zimmermann, 2023).

Benzer sosyal ve ekonomik koşullara sahip göçmenler yerleşme konusunda benzer eğilimler taşırlar. Bu da kısa bir zaman dilimi içinde mekanda kümelenmenin ortaya çıkmasına neden olur. Bu süreç çoğu zaman yerleşen birinin, yakın veya tanıdığı başkalarına ön ayak olduğu zincirleme bir yol izler. Kümelenme belirli bir yoğunluğa ulaşp, mekan nispi düzeyde yeni kimliği taşımaya başlayınca, hızlanır. Bu mekan bundan böyle göçmenlerin bilindik, çekim merkezlerinden biri haline gelmiştir. Sözelimi, Adana’da Seyhan (Kıraç, 2022), Mersin’de Akdeniz ve Mezitli (Doğan & Özdemir, 2021), Gaziantep’te Şahinbey (Gazete Oksijen, 2024), İstanbul’da Fatih ve Esenyurt (Özbey, 2018), Ankara’da Altındağ (Kızılaslan, 2023) gibi ilçeler Suriyeli mültecilerin yoğun tercih ettiği ilçeleri oluşturur. Bu ilçeler içinde bazı mahalleler veya sokaklar çoğunluğu oluşturacak şekilde mültecilerden oluşur. Sözelimi Adana’da Mirza Çelebi mahallesinde ikamet edenlerin neredeyse tümü Suriyelilerden oluşuyor. Öyle ki, buraya “Küçük Halep” denmektedir (Kıraç, 2022).

Mekansal kümelenme göçmen insan için terk ettiği memleketini, geline yeni ülkede yeniden inşa etme çabasının bir yolu olarak değerlendirilebilir. Gurbet acısının hafifletilmesine, yabancı olmanın en azından bir süreliğine unutulmasına hizmet eder. Göçmen için sokakta kendi anadilinin kulağına çalınması, yine gündelik yaşamını bulunduğu ülkenin yabancı diline ihtiyaç duymaksızın sürdürebilmesi, mekana yerleşmeyi ve aidiyet bağı kurmasını kolaylaştırıcı bir etki yapar. Bu bağlamda, mekânsal kümelenmenin yaşanan

kentin kimliğinin daraltılarak edilmesini sağladığı ifade edilebilir. Bir başka ifadeyle, kentsel mekanla kurulan aidiyetin bu gibi bölgelerin kimliği üzerinden edinilmektedir. Örneğin, Almanya'daki Türkiye kökenli göçmenlerin Berlin'le kurdukları bağın tarihsel olarak Kreuzberg semti üzerinden gerçekleştiği ifade edilebilir.

Mekânsal kümelenme sosyal ilişkileri ağırlıklı olarak topluluk içiyle sınırlandırdığı ve bu yüzden dışarıdaki toplumla sosyal ve kültürel ilişkileri kısıtladığı için, göçmenlerin ev sahibi toplumla bütünleşmesini zorlaştıran etkide bulunur. Etnik kümelenme ile entegrasyon arasındaki ilişki kent sosyolojisinin kurulduğu Chicago Okulundan bu yana incelenen konulardan biri olmuştur. Sözgelimi Robert Park etnik kümelenmenin çoğunluğun kimliğinin kazanımı konusunda olumsuz yönde etkide bulunduğunu öne sürer (Saunders, 2013, s. 68). Aradan yüzyıl geçmiş olmasına rağmen yapılan çalışmalarda etnik veya azınlık toplulukların kümenlenmesi veya ayrışmasıyla, bunların entegrasyonları arasında ters orantılı bir ilişkinin genel anlamda gözlemlendiğine ilişkin veriler işlenmektedir. Bunlardan biri olarak sayılabilecek yakın zamanlı bir araştırmada bu savı desteleyecek benzer analizler yapılmıştır. Araştırmaya göre Almanya'daki göçmenler arasında yüksek derecedeki etnik kümelenmenin bu insanların köken ülkeleriyle olan kimliklerini güçlendirirken, buna paralel olarak çoğunluk kimliğiyle özdeşimi zayıflatmış bulgusuna ulaşılmıştır (Constant, Schüller, & Zimmermann, 2023). Öte yandan, bu duruma istisna niteliğinde hallerin de yaşanabileceğini gösterecek tezler de mevcuttur. Bunlardan biri olarak sayılabilecek bir çalışmada Osmanlı döneminden beri Cıbalı, Galata, Üsküdar ve Pera gibi belirli mahallelerde yoğunlaşarak yaşayan İstanbul Rumlarının kent yaşamıyla ve kültürüyle entegrasyonlarının gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bunu yaratan başlıca dinamiklerin ise Cumhuriyet döneminin çeşitli zamanlarında uğradıkları baskıya karşın ülkede tutunma çabası ve bunun için eğitim ve hayırseverlik yoluyla oluşturulan sosyal bağlar olduğu ileri sürülmektedir (Ganesh, 2012).

Mekânsal kümelenmenin yoğun ve mahalle dışı insanlarla kurulan ilişkilerin asgari düzeyde olduğu hallerde hem mekânsal hem toplumsal ayrışmadan söz edilebilir. Bunu yaratan etken kimi zaman topluluğun tercih ettiği bir kapalılık iken, çoğu zaman dışlanmış olmanın getirdiği zorunlu bir ayrışma hali olabilmektedir. Bu sürecin ulaşabileceği sosyolojik merhale elbette gettolaşmadır. Sosyal bir mekan olarak gettuyu, slum, gecekondu, enklav gibi mekânsal kümelenmelerden ayıran başlıca husus dışlanmış olmasıdır. Bunun da ilk adımı bir bölgenin “tehlikeli” olarak yaftalanmasıyla atılır (Shields, 1996). Mahallenin ve sakinlerinin şiddet ve suçla ilişkilendirilmesi, dolayısıyla mekanın ve üzerinde yaşayan insanların tehlike arz ettiği, gidilmemesi gereken bir yer olarak ilan edilmesi ve bu konuda kısmi bir konsensüsün oluşması, bir yerin gettolaşması için yeterli koşullardır. Suriyeli mülteciler açısından bu gibi bir kriminalleştirilmenin olduğundan ve bu insanlara ait gettoların olduğunda henüz söz edilemez. Suriyelilere ait mekânsal kümelenmeler, Louis Wirth'ün “gönüllü getto” (Wirth, 1927) olarak isimlendirdiği ve içinde yaşayanların insanların kültürel yakınlık ve dayanışma gibi saiklerle gönüllü halde bir bölgede toplandığı ve böylece etnik düzeyde homojen mahallelere yakın nitelikler sergiler. Bir başka ifadeyle, Türkiye'nin farklı illerinde Suriyeli mültecilerin yoğun halde yaşadığı ve Küçük Halep, Küçük Şam gibi isimlerle anılan mahalleler, ABD'deki Çin mahalleleri veya Küçük İtalya gibi mekanlar benzerlik taşır. Elbette mevcut durumun daimi olduğu ifade edilemez. Bu bağlamda Türkiye'deki Suriyelilerin ikametgahlarına göre ayrışmaları ve entegrasyon meselelerine üzerine yapılan bir çalışmada, bu ayrışmanın sebepleri olarak şunlar sıralanmıştır: “Yoksullukla birleşen grup içi sosyal sermaye kullanımı ve karşılıklı dayanışma destek sağlama, ortak kültürel normları ve pratikleri sürdürme isteği, olası iş fırsatlarına yakınlık, dışlanma ve ayrımcılık, fiziksel zarar tehdidi veya algısı ve baskın grubun belirli yerde ikamet etmelerine zorlaması” şeklindedir. Çalışma ikametgaha göre ayrışmanın olası sonuçlarından bazılarının, Suriyeliler açısından sınırlı sosyal katılım ile sosyal izolasyona ve bu mahallelerin damgalanmasına bağlı olarak marjinalleşmenin yaşanabileceğine dikkat çekmektedir (Özgür,

2020). Durumu zamanla iyileşen Suriyeli aileler ise gelir düzeyi daha yüksek tabakaların yaşadıkları mahallelere taşınma eğilimi göstermektedirler.

Nihayet, Suriyeli çocukların okullaşma oranları göz önünde bulundurulduğunda¹, yetişen kuşakların toplumsal hareketliliğe katılımı dezavantajlarla çevrili oldukları, dolayısıyla da suça bulaşma ve bu sarmala dahil olmalarının pekala kolay olabileceği ifade edilebilir. Suriyeli mültecilerin en azından bazılarının bu gibi bir kriminalleşmeyle ilişkilendirilmesi, ev sahibi toplumla ülkelerine dönmeleri bağlamında yaşadıkları kısmi gerilimin, tümünü içine alacak toptan bir dışlamaya ve hatta kitlesel çatışmalara evrilebilir. Bunun önüne geçilmesi öncelikli olarak akran zorbalığı başta olmak üzere, türlü sebeplerle okula devam etmeyen mülteci çocukların eğitimlerini tamamlamalarının sağlanmasıyla ilişkilidir.

2.2. Ev

Bir mekan olarak yalnızca fiziksel bir binadan ibaret değildir. Anlamlar içeren, sembolik olan, zamansallıkla hafızası oluşan, dolayısıyla da duygusal ve sosyal bağlara dayanan bir yerdir. Bu manada Gill Valentine (2001) *Social Geographies* eserinde evin basitçe yalnızca dört duvardan oluşan fiziksel bir yapı olmadığını, toplumsal anlamlarla dolu, geniş sembolik boyutlara sahip bir kavram olduğunu vurgular. Evin anlam boyutu “ev hissi” aracılığıyla ortaya çıkar ve bu “his” mekanın fiziksel özelliklerinden ziyade, bireyin o mekanda deneyimlediği aidiyet, güvenlik ve sosyal ilişkiler tarafından belirlenir. Dolayısıyla evin anlamı statik bir durum değil, içinde yaşayanlarla birlikte yeniden üretilen dinamik bir yapıdır. Valentine’e (2001) göre fiziksel olarak evler de yalnızca meskun yerlerdeki yapılara olarak anlaşılmamalıdır. Evsizler özelinde bu kavram sorgulandığında, bu insanların tren tünelleri, karton barınakları kendileri için pekala “ev” olarak tanımladıkları görülmektedir. Yazara göre evsizlerin bu tanımlamaları anlamın ve aidiyetin yaratılması için verilen mücadelenin bir göstergesidir (Valentine, 2001).

Ev sadece temel bir ihtiyaç olarak bir barınma yerinden çok daha fazlasını ifade eder. Ev hayatlarımızın mahrem alanlarındaki yerler ve mekanlarla ilgili derin kişisel duyguları kapsar. Bu nedenle, ev göçmenler için önemli bir kimlik kaynağıdır. Göçler bir yerle özdeşleşme veya bir yere bağlanma süreçlerini aşındırmaz (Cuba & Hummon, 1993) ve aslında bu ‘ev’ ile ilgili soruları daha da merkezi yere yerleştirebilir. Göç insanın çeşitli sosyal sebeple yaşadığı yeri terk edip, kendine yeni “ev” bulma arayışını ifade eder. Gidilen yerde yuva kurabilen göçmenin o yeri kendisi için “ev” olarak tanımlaması daha kolaydır. Bu bağlamda, göçmenler açısından gidilen yerin benimsenmesi, yeni vatan olarak belellenmesi, yurt edinilmesi ve o yerle aidiyet kurulması süreci olarak “ev yapma” (making home) ibaresini kullanan Fathi ve Lauire (2024) göçmenlerin ev algısı ve ev yapma imkanlarının, öncelikle “göçte evin yapısal imkanları ve imkansızlıkları” olarak adlandırılan bir çerçeve içinde izah ederler. Bu çerçeve, evin salt bireysel veya kişisel bir mesele olmadığını vurgularlar; bunun yerine, göç bağlamında ev sahibi olmanın, ev yapmanın ve evde hissetmenin, güce, ayrıcalığa ve kırılganlığa ilişkin daha geniş sosyal ve politik yapılar tarafından şekillendirildiğini savunurlar. Sözelimi, ülkelerin sahip oldukları göç ve vatandaşlık rejimlerinin göçmenlerin gittikleri yeri kendileri için ev yapmaya imkan tanımayacak yönde kısıtlamalar barındırabileceğine dikkat çekilmektedir (Fathi & Caitriona, 2024).

Bu çerçeve göçmen şahıs için göç ettiği ülkeye yerleşmesinin kırılma noktasının, barınma ihtiyacını satın aldığı evle karşılaşmaya başlamasıyla yaşandığı ifade edilebilir. Ev

¹ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından hazırlanan rapora göre 2023-2024 5-17 yaş aralığındaki Suriyeli çocuk sayısı 2023-2024 eğitim yılı itibarıyla toplam 1.317.122 iken okula devam eden öğrenci sayısı 1.006.821 olmuştur. Oransal olarak bakıldığında okullaşma oranı %76,44 şeklindedir. Bu demektir ki, %24’e denk düşen ve yaklaşık 300 bin çocuk okul sistemin dışında kalmıştır.

sahibi olma, kiracı olma halinin getirdiği belirsizliğin aşılmasını anlatır ve bu manada göçmen yaşamında yeni bir merhaleye geçildiğinin bir göstergesidir. Evin satın alınması göçmen için mekana yerleşme ve kalıcı olma arzusunun açık bir ifadesi olarak okunabilir. Bu bir yönüyle mekana salınan ilk kök olarak resmedilebilir. Evle birlikte yabancısı olduğu topraklarda kalıcı olabileceğine kanaat getiren insan, tutunabilmek için daha fazla kök salar. Kazancının bir kısmını veya tümünü mekana yatırır. Aldığı evi yenileyebilir, gecekondulaşma sürecinde olduğu gibi, üstüne kat çıkabilir, başka taşınmazlar satın alabilir vs. Atölyeler, mağazalar, fabrikalar gibi göçmenler tarafından işletilen iş yerleri de elbette mekana yapılan yatırım kapsamındadır. Mekan üzerinden kurulan bu tasarruflar, yerleşmenin daha esaslı olmasını sağlayan temeller gibidir.

Ev yalnızca temel bir ihtiyaç olan barınmayı karşılayan bir mekan veya bir yatırım aracı değildir. Yaşadığı çevreyi kuran ve buna anlam yükleyen insan pekala eve de benzer şekilde yaklaşır. Bu anlamın gücü evde geçirilen süreye, onun için harcanan emeğe, üzerinden biriktirilen hafıza gibi çeşitli etkenlere göre değişkenlik gösterir. Fakat nihayetinde ev az veya çok mana doludur. Bir göçmen için, “benim” diyebildiği evinin bulunduğu mahalle, semt, kent veya ülke gibi daha büyük ölçekli mekanla aidiyet kurulmasının, böyle bir durumun bulunmadığı mekana göre daha kolay olacağı tahmin edilebilir. Bu çerçevede, ev sahibi olmanın göçmenlerin göç ettikleri yeni topraklarda yerleşmeleri ve kalıcılaşmaları üzerinde önemli bir payı olduğu ileri sürülebilir.

Türkiye’deki Suriyeli mülteciler açısından bu konu değerlendirildiğinde, talihsiz bir noktada bulundukları söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti yasa ve yönetmelikleri uyarınca Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları Türkiye’de herhangi bir taşınmaz satın alamamaktadır. Bu düzenleme Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye akın etmeye başladığı son on beş yıllık bir mesele değil, geçmiş yüz yıla yakın bir tarihe dayanır. İlgili mevzuat şu şekildedir:

Suriye uyruklu kişilerin, 1062 sayılı kanun, bu kanuna dayanılarak çıkarılan kararnameler ve yönetmelikler gereği Türkiye’de taşınmaz mal edinmeleri mümkün değildir. İlk dayanak 1927 yılında çıkarılmış olan, 1062 sayılı Hudutları Dahilinde Tebaamızın Emlakine Vaizyet Eden Devletlerin Türkiye’deki Tebaaları Emlakine Karşı Mukbele-i Bilmisil Tedabiri İttihazı Hakkında Kanundur. 1958 yılında Suriye’de kabul edilen Toprak Reformu ile mülkiyet hakkı üzerinde ciddi kısıtlamalar getirilmiştir. Aynı zamanda Suriye miras hukukuna göre yabancı uyruklu şahıslar miras yolu ile taşınmaz mal edinmemektedirler. Dolayısıyla Türk vatandaşları Suriye’de mülkiyet haklarını kullanamamışlardır. Bunun üzerine “MÜTEKABİLİYET İLKESİ” gereği, Bakanlar Kurulu’nun 1062 sayılı Kanun’a dayanarak çıkardığı kararnameler, 1966 tarihli kararnameye istinaden yayımlanan “Suriye Uyrukluların Mallarının Tesbiti ve Bu Mallara El Konulması Hakkında Yönetmelik “ ile Suriye uyrukluların Türkiye’deki taşınmaz mallarına Hazinece el konulduğu bildirilmiştir. Suriye uyrukluların yeni taşınmaz edinimi de yasaklanmıştır. (Olgun, 2024)

Suriyeli mültecilerin Türkiye’de ev alabilmeleri ancak Türk vatandaşlığı almaları halinde mümkün olabilmektedir. Türk vatandaşlığına geçme ise herhangi bir başvuruya dayalı değil, bu kişilerin Göç İdaresi Müdürlüğü tarafından evraklarını sunmaları için davet edilmeleri şartına bağlıdır. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının açıklamasına göre Ağustos 2024 tarihi itibarıyla Göç İdaresi Müdürlüğünde kaydı bulunan Suriyeli sayısı 3.099.524 iken, bunların 238.768’i Türk vatandaşlığı almıştır (İletişim Başkanlığı, 2024) Öte yandan, Suriyeli mülteciler 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra Türk vatandaşlığına geçiş için çağrılan kişi sayısında ciddi bir düşüşün olduğunu beyan etmektedirler.

Bu koşullar altında Türkiye’deki Suriyelilerin mekana yerleşmeleri ve kalıcı olma imkanlarının bir hayli zor olduğu ileri sürülebilir. Bağlı oldukları Geçici Koruma Yönetmeliği (Resmi Gazete, 2014) de bu geçiciliği garanti altına alacak şekilde düzenlenmiş gibidir. Sözgelimi, geçici koruma altındakilerin vatandaşlığa geçiş süreçlerine veya yollarına dair herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Suriyeliler için geçicilik, misafir olma halinin yapısal bir durum teşkil ettiğinden söz edilebilir.

Diğer taraftan, ev sahibi olma göçmenler açısından yeni yurt edinilmesi üzerinde ne kadar güçlü bir etken iken, anayurttaki evin kaybı da bir o kadar bu insanların yeni yurttaki tutunmalarını bir mecburiyete dönüştürmesi bakımından önemli bir sebeptir. Dönülecek bir evin olmaması, çoğu zaman anayurda dönülmesi için herhangi bir sebebin kalmamış olduğunu ifade etmek için kullanılır. Bu tam manasıyla *memleket kaybı* olarak tarif edilebilir. Göçmen için dönebileceği bir evi yoksa geldiği yerde tutunamamışsa yaşadığı durum tam manasıyla *yersiz ve yurtsuzluktur*. Ev bu manada kişinin kendini yeryüzünde sabitleyebildiği bir mihenk taşı olarak görülebilir.

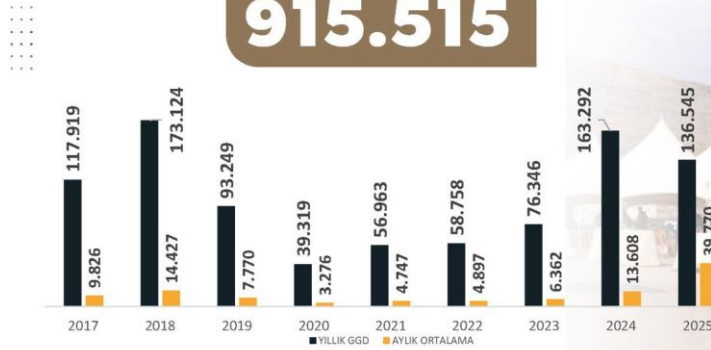
Bu durum Suriyeli mülteciler açısından değerlendirildiğinde, son on yılda yaşadıkları durumun tam manasıyla *arafta kalmak* olduğu ifade edilebilir. Ne Türkiye’ye yerleşip, burayı yurt edinebiliyorlar, ne de Suriye’ye, anayurtlarına dönebiliyorlar. Suriyelilerin önemli bir kısmının arkalarında bıraktıkları evleri ya bombardıman sırasında yıkılmış veya harabeye dönmüş, ya da ülkeyi terk ederken satılmış, ya da devlet tarafından müsadere edilmiştir. Türkiye’ye gelen Suriyelilerin büyük çoğunluğu sınıra yakın Halep, İdlip ve Afrin gibi kentlerden göç etmişlerdir. Ülkenin ikinci büyük şehri olan Halep savaş sırasında en fazla yıkıma uğrayan kent olmuştur. Varil bombalarıyla dövülen Halep’in birkaç mahallesi hariç neredeyse tümü harabeye dönmüştür. Bu bağlamda, Türkiye’deki Suriyelilerin önemli bir kısmının ülkesine döndüğünde kalacak bir evinin olmadığı tahmin edilebilir. Yıkılan yalnızca evler değildir, aynı zamanda mahalleler, sokaklar ve çarşılarıdır. Bu mekanlar elbette biriktirdikleri hafızalarıyla birlikte yok olmuştur. Mekanın hafızası silinmiştir. Bu mekanlara hayat veren her tür sosyal ilişkiler yok olmuş, insanlarıyla birlikte dört bir tarafa dağılmıştır. Bu bağlamda birçok göçmen için memleketi dönmek için pek bir sebep kalmamıştır. “Memleket” denen yer kimileri için yok olmuştur. Bu manada denebilir ki, memleket insanın dönebilme imkanının olduğu yerdir.

Suriye’ye dönüşü zorlaştıran ve kimileri için imkansız kılan diğer faktörler de mevcuttur. Bunlar elbette 8 Aralık 2024 öncesi ve sonrasına göre radikal şekilde farklılık gösterir. Bu tarihe kadar Türkiye’deki Suriyeli genç erkekler açısından dönüş zorunlu askerlik hizmeti sebebiyle bir seçenek olarak görülmemiştir. Kovuşturma yalnızca askerlik çağındaki erkekler için değil, farklı yaş gruplarından erkekler ve kadınlar için de söz konusuydu. Dönen bireyler ülkede bulunmadıkları süre zarfında direniş gruplarına katılmadıklarını kanıtlamakla mükellef sayılmaktaydılar. Kısacası Türkiye’deki Suriyelilerin yaşadıkları zorluklara rağmen ülkelerine dönmemelerinin ardından bu gibi zorlayıcı koşullar bulunmaktaydı. Ancak Suriye’de Baas rejiminin çökmesinden sonra politik atmosfer tümüyle değişti. Fakat buna rağmen Suriyeliler için ülkeye dönüş tedrici ve ağır şekilde gerçekleşmektedir. Bu durumu yaratan başlıca sebepler ise ülkedeki güvenlik zafiyeti ve neredeyse çökme noktasına gelmiş ekonomi. Bu koşullar 8 Aralık öncesi ve sonrasında mültecilerin ülkelerine dönüşünü yavaşlatan etkenler olmuştur. Buna rağmen ülkesine dönen Suriyeli sayısı azımsanmayacak düzeydedir. Göç İdaresi Müdürlüğüne göre 2.782.733 olan Suriyeli mültecilerden 2024 yılı ilk on ayı içerisinde ülkesine dönen kişi sayısı 114.083 iken, 8 Aralık 2024 ile 15 Nisan 2025 tarihleri arasında toplam 175.512 ülkesine dönmüştür. (Göç İdaresi, 2025).

Gönüllü, Güvenli, Onurlu ve Düzenli Geri Dönüş Yapan Suriyeli Sayıları

(2017-2025 Yılları) (13 Nisan 2025)

915.515

Suriyeli kardeşlerimizin ülkelerine **gönüllü, güvenli ve onurlu** şekilde dönmelerini temin etmek için gerekli şartları oluşturmak konusunda üzerimize düşeni **samimiyetle** yapıyoruz.

Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan
77. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

4

Tablo 1. Yıllara göre ülkesine dönen Suriyeli sayısı (**Kaynak:** Göç İdaresi Genel Müdürlüğü)

Evin mihenk taşı olması göçmenlerin gittikleri ülkelerde biriktirdikleri sermayelerini anayurtlarında ev almaları üzerinden de anlatılabilir. Bu eylem göçmenlerin terk ettikleri anayurtlarını halen asli memleketleri olarak saydıklarını gösterir. Memlekette evin mevcudiyeti, memleketle olan bağı mekansallaştıran ve böylece onu somut hale sokan bir niteliğe sahiptir. Bir mit dahi olsa, memlekete bir gün dönüleceği düşüncesini canlı tutar.

İşçi göçüyle Almanya'ya giden Türk vatandaşları bu konuda iyi örnek teşkil eder. Almanya'da kazandıkları paranın bir kısmıyla Türkiye'de başta ev olmak üzere, arsa, tarla gibi taşınmaz satın almışlardır. Ev, tasarrufun en iyi kullanılabileceği bir yatırım aracı olmasının yanı sıra, senede bir kez geldikleri zamanlarda veya emeklilik sonrası yaşamak üzere alınır.

2.3. Mezar

Lewis Mumford, *Tarih Boyunca Kent* çalışmasında insanlık tarihinde ilk yerleşimler ortaya çıkmasında rol oynayan üç etkenden birinin mezarlıklar olduğunu ifade eder. İnsanlar atalarını gömdükleri yerleri senenin belirli zamanlarda ziyaret ederek ilk yerleşim alanlarını kurmuşlardır. Mezarlıkların kutsal mekanlar olarak kabul görmesi yerleşik hayata geçişi kolaylaştırmış, aynı zamanda kentlerin de kurulmalarına sebep olmuştur. Bugün kutsal kabul edilen kentlerin neredeyse tümü, kutsal kabul edilen kişilerin mezarlarının bulunması sebebiyledir. Dolayısıyla, mezarlıkların memleket mefhumunun içini dolduran, yerleşilecek alanı doğrudan tayin edebilecek mekanlar oldukları savunulabilir.

Bu manada mezarlıkların kimlik oluşturucu yönlerinin olduğu savunulur. Aleksandr Sautkin (2016) Modern öncesi dönemde mezarlığın, bireyin belirli bir topluluğun üyesi olarak kendini anlamasının gerekli bir unsuruydu. Yaklaşık bin yıl boyunca (yedinci veya sekizinci yüzyıldan itibaren), Hristiyanlar ölümlerini cemaat kiliselerinin içinde ve bitişik veya komşu mezarlıklara gömerlerdi. Ölümlerin varlığı, topluluğun ruhsal yaşamında önemli bir rol oynar, ölümlülüğün bir hatırlatıcısı olarak (memento mori) hizmet ederdi. Aynı zamanda, bu görünür ve dışa dönük varlık, yaşayanları ölümlerin ruhları için dua etmeye, günah/doğruluk parametreleri içinde kendi davranışlarına anlam bulmaya teşvik ederdi. Bu model, özellikle pre-endüstriyel dönemlerde klan (aile) ile kimlikleşmenin doğal olduğu kırsal alanlardaki küçük topluluklar için tipikti. Herkesin birbirini tanıdığı bir toplulukta, mezarlık topluluğun

birliğinin bir hatırlatıcısı olarak işlev görürdü. Geleneksel mezarlıklar, farklı dinlerden olanları, "iyi Hristiyanları" ve belirli bir topluluğun üyelerini diğerlerinden ayırmak için sınırlar oluştururdu (Sautkin, 2016). Benzer yorum mezarlık geleneğine sahip tüm inanç grupları için yapılabilir. Nihayetinde mezarlık topluluk arasında "biz" anlayışını güçlendirirken, aynı zamanda "öteki"yle olan sınırı çizen mekanlar olmaktadır.

Göçmenler açısından bu konu irdelendiğinde, bu hususun göçmenlerin göç ettikleri ülkede yerleşik olma ve ev sahibi toplumla entegrasyonlarının bir göstergesi olarak değerlendirildiği görülmektedir. Sözgelimi ölen kişiyi yeni ülkeye defnetmeyi seçen göçmenleri tanımlamak için "kökleşme" (rootedness) terimini kullanır (Leboeuf, Rachedi, Montgomery, & Siche, 2017). Yine defin uygulamalarının Almanya'daki Müslüman göçmenler arasında ulusal ve siyasi kimliklerin inşasındaki rolünü inceleyen bir başka çalışmada, defin eyleminin göç bağlamında aidiyeti ifade etmenin güçlü bir yolu olduğu savunulmaktadır. Bunu desteleyecek başlıca argümanlar olarak ise defin uygulamalarının göçmenler arasında kimlik ve aidiyetin sabitlenmesi işlevini getirdiğini, ölümün göçmenlik durumunda mekânsal süreksizliklerin yaşandığı bağlamlarda, aidiyet, bağlılık ve hatta belirli bir gruba, ulusa veya yere sadakati ifade etme aracı olarak hizmet ettiği vurgulanmaktadır. Yine defin uygulamaları ve nereye gömüleceği kararlarının sosyal ve toplumsal sınırların çizilmesinde işlevde bulunduğu ifade edilmektedir. Yazara göre toprak, aidiyet tahayyüllerinin merkezindedir ve olağanüstü bir anlamla donatılmıştır. Ataların toprağına dönme düşüncesi, bir tür 'yeniden köklenme' arayışı olarak görülebilir ve göç döngüsüne bir çözüm sunar. Defin yeri seçimi, yer temelli bağlılıklar oluşturmanın ve bir yerle aidiyet hissi yaratmanın performans sergilenen bir pratiğidir (Balkan, 2015). Defin yeri ile aidiyetlik arasındaki ilişki yine Amerika Birleşik devletlerindeki Afrikalı göçmenler üzerine yapılan bir araştırmada da ortaya konulan bir bulgudur. Araştırmaya göre Afrikalılar arasında ata toprakları büyük önem taşır ve geleneksel olarak ölümlerin ata topraklarına gömülmesi "doğru" defin olarak kabul edilir. Afrika'daki birçok topluluk, arazi haklarını, kökeni, kimliği ve aidiyeti savunmanın temeli olarak defin yerine büyük önem verir. Bir kişinin bir topluma ait olduğunun kanıtı, atalarının nereye gömüldüğünü gösterebilmektir; atalarının gömüldüğü yeri gösterememek, oraya ait olunmadığı anlamına gelir (Komakech, 2016).

Suriyeli mültecilerin Türkiye'de yerleşik olup olmadıkları sorusu kısmen bu açıdan yapılacak bir değerlendirme üzerinden yanıtlanabilir. Bu konuda herhangi bir veri bulunmamakla birlikte, kısmi saha çalışması üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, Suriyelilerin büyük bir kısmının kaybettikleri yakınlarını, Suriye'ye götürmek yerine Türkiye'de defnettikleri görülmektedir. Bunun için türlü sebeplerden bahsedilebilir. İlk olarak, cenazeyi Suriye'ye götürmek oldukça külfetli bir iştir ve çoğu Suriyeli aile için bunun altından kalkmak bir hayli zordur. Benzer durum Kanada'daki göçmenler için yapılan araştırmada da vurgulanmaktadır. Ev sahibi ülkede ölen sevdiklerinin naaşını geri göndermek isteyen göçmen aileler için idari, finansal ve hukuki engellerin son derece külfetli, hatta engelleyici olabileceği belirtilmektedir. Kanada, bir naaşın başka bir ülkeye veya eyalete geri gönderilmesinden önce mumyalanmasını ve hava yoluyla taşınan naaşların hermetik olarak kapatılmış bir tabuta konulmasını şart koşmaktadır. Geri göndermenin yüksek maliyeti (hedeflenen ülkeye ve kargonun ağırlığına bağlı olarak en az 10.000 \$ olabilir) genellikle göçmenleri bu işlemden caydırır (Leboeuf, Rachedi, Montgomery, & Siche, 2017). Masraflar sebebiyle gidilen ülkede defin tercihi Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Afrikalı göçmenler araştırmasında da ulaşılan bulgulardan biridir (Komakech, 2016).

Suriyeli mültecilerin cenazelerini Türkiye'de defnetmelerinin ikinci sebebi, cenazenin sınırdan geçirmek oldukça meşakkatli bürokratik işlem anlamına gelmektedir ki, hem Türkiye'de göç idaresinden, hem de Suriye sınır memurlarından onay almak cenazenin kokmasıyla sonuçlanabilecek saatler veya belki günler alabilir. Dahası bu durum, dindar olan

Suriyeli mülteciler için İslam'da ölünün en kısa zamanda defnedilmesi gerektiği öğretisi nedeniyle hiç istenmeyecek bir durumu teşkil eder.

Üçüncü sebep, mevtayı Suriye'ye götürmek için herhangi bir sebebin bulunmaması sayılabilir. Bu şekilde düşünen aileler, Suriye'ye dönmeyi artık bir seçenek olarak görmeyen, Türkiye'ye yerleşen veya en azından yerleşik olarak gören ailelerin tercihi olarak değerlendirilebilir. Bu kategorideki insanlar için Suriye'nin memleket olma halinin ortadan kalktığı ileri sürülebilir. Çünkü onlara göre muhtemelen memleket mefhumunun içini dolduran öğeler kalmamıştır. Ölen şahsın mezarını Suriye'de ziyaret edecek kimse kalmamışsa, oraya defnetmenin bir sebebi de bulunmamaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak şu ifade edilebilir ki, göç kararı kişinin yaşamında derin izler bırakan zorlu bir süreci ifade eder. Bu süreç, vatani geride bırakma, bilinmezlikle yüzleşme ve yolculuğun meşakkatleri gibi pek çok güçlüğü barındırır. Yeni bir ülkeye varıldığında ise yabancı olma hali her yönden hissedilir ve yaşanır; bu durum hem yasal düzenlemelerle kurumsal düzeyde, hem de gündelik sosyal ilişkilerde kendini gösterir. Bu yabancı olma halini aşma çabası dil öğrenme gibi pratik adımlarla başlasa da, aksan gibi belirteçler kişinin her zaman "öteki" olarak algılanmasına neden olabilir. Bu çerçevede, bu zorlu sürecin ortasında mekanın, göçmenlerin yeni topluma uyarlanmaları, yerleşmeleri, aidiyet geliştirmeleri ve kalıcılışmalarında önemli bir faktör olduğu ileri sürülebilir.

Göçmenlerin mekana yerleşmesi süreci genellikle kentsel düzeyde başlar. Yerleşilecek kentin belirlenmesinde iş imkanları ve göçmen ağları önemli rol oynar. Göçmen ağları, riskleri ve maliyetleri azaltarak göçü kolaylaştıran, istihdam ve barınma gibi konularda bilgi ve yardım sağlayan, topluluk oluşumunu ve kalıcı yerleşimi kolaylaştıran sosyal sermaye niteliğindedir. Türkiye'deki Suriyelilerin yerleşiminde de bu ağların etkisi görülmekle birlikte, sınıra yakın kentlerde yoğunlaşma gibi bazı tercihlerde sermaye eksikliği ve yakın zamanda dönebilme umudu gibi faktörler de etkili olmuştur.

Mekana yerleşmenin bir diğer adımı olan barınma, genellikle kiralama yoluyla karşılanır. Suriyeliler örneğinde, özellikle dar gelirli ailelerin yoğun yaşadığı ve barınma konusunda daha toleranslı olan, genellikle tek veya az katlı yapıların bulunduğu semtler tercih edilmiştir. Bu semtlerde yaşayanların benzer sosyoekonomik geçmişlere sahip olması ve bir kısmının kendilerinin de kırsaldan kente göç deneyimi yaşamış olması, toleransı artıran etkenlerdendir.

Ancak, Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki mevcudiyeti, "Geçici Koruma" statüsü ile tanımlanmış ve hem toplum hem de kurumlar tarafından genellikle misafir olarak görülmüştür. Bu durum, kalıcılışma ihtimalini yapısal olarak zorlaştırmaktadır. Günümüzde uluslararası göçün doğasında bir değişiklik yaşanarak kalıcı yerleşme yerine dolaşımın (sirkülasyon) ön plana çıktığı düşüncesi, Suriyelilerin durumunu açıklamada bir çerçeve sunabilir; bu modelde insanlar bir ülkede yaşarken temel bağlılıklarını başka bir ülkeye sürdürebilirler. Yine de, "geçici göçmen kadar kalıcı hiçbir şey yoktur" argümanı, geçici politikaların her zaman amacına ulaşamayabileceğini ve bazı faktörlerin geçici göçmenleri kalıcı yerleşmeye itebileceğini düşündürür.

Mekansal kümelenme, benzer koşullara sahip göçmenlerin belirli alanlarda yoğunlaşmasıdır ve bu, kalıcılışma eğiliminde bir faktördür. Etnik kümelenme olarak da adlandırılan bu durum, göçmenlerin kendi kimliklerini mekana taşıma ve anayurda ait sosyal/kültürel ilişkileri yeniden inşa etme çabasıdır. Bu kümelenmeler, gurbet acısını hafifletebilir ve göçmenlerin kendi dillerini kullanabildikleri tanıdık alanlar yaratarak yerleşmeyi kolaylaştırabilir. Öte yandan, mekansal kümelenme ev sahibi toplumla entegrasyonu zorlaştırıcı bir etki yaratabilir, zira sosyal ilişkileri topluluk içiyle sınırlama eğilimindedir. Aşırı durumlarda mekansal ve toplumsal ayrılmaya, hatta gettolaşmaya yol

açabilir. Suriyelilere ait mekansal kümelenmeler henüz getto niteliğinde görülme de, "gönüllü getto" olarak adlandırılan, kültürel yakınlık ve dayanışmayla oluşmuş etnik homojen mahallelere benzemektedir. Yoksulluk, grup içi dayanışma, kültürel pratikleri sürdürme isteği, iş fırsatlarına yakınlık, dışlanma/ayrımcılık gibi çeşitli faktörler bu ayrışmanın sebepleri olarak sıralanmıştır. Bu durum, sosyal izolasyon, sınırlı sosyal katılım ve mahallelerin damgalanmasına bağlı marjinalleşme riskini beraberinde getirir. Düşük Suriyeli çocuk okullaşma oranları da dezavantajları pekiştirmekte ve potansiyel riskleri artırmaktadır.

Mekansal faktörden bir diğeri de "ev"dir ve bir mülk olarak eve sahip olmanın göçmenlerin mekânsal kalıcılılaşmasında kritik bir rol oynadığı iddia edilebilir. Ev sadece fiziksel bir yapı değil, anlamlar içeren, aidiyet, güvenlik ve sosyal ilişkilerle örülü, derin kişisel ve kimliksel bağların mekanıdır. Göçmenler için "ev yapma" süreci, yeni yeri benimseme ve aidiyet kurma anlamına gelir. Bu süreç, göç ve vatandaşlık rejimleri gibi yapısal ve politik faktörler tarafından şekillendirilir. Yeni ülkede ev sahibi olmak, kiracı olmanın getirdiği belirsizliği aşarak kalıcılılaşma arzusunun açık bir ifadesi ve mekana kök salmanın bir göstergesi olarak okunabilir. Ev sahibi olma, daha büyük ölçekli mekanlarla aidiyet kurulmasını kolaylaştırabilir. Ancak Suriyeli mülteciler, Türk vatandaşlığı almadıkça Türkiye'de taşınmaz satın alamamaktadır. Vatandaşlık sürecinin kısıtlılığı bu önemli kalıcılılaşma aracını Suriyeliler için erişilmez kılmaktadır.

Öte yandan, Suriyeli mülteciler için anayurttaki evin kaybı, yeni yurttaki tutunmayı bir mecburiyete dönüştüren önemli bir faktördür. Savaş nedeniyle evlerinin yıkılması, satılması veya müsadere edilmesi, memleketi dönme sebebini ortadan kaldırmakta, birçok göçmen için "memleket" mefhumunu yok etmektedir. Memleket, dönebilme imkanının olduğu yer olarak tanımlanabilir; bu imkan ortadan kalkınca, kişi yersiz ve yurtsuz kalma riskiyle karşı karşıya kalır. Suriye'de Baas rejiminin devrilmesi sonrası dahi güvenlik ve ekonomik sorunlar dönüşü yavaşlatmaktadır.

Mekansallığın diğeri bir boyutu olan mezarlığın da kalıcılılaşma ve aidiyet açısından simgesel bir öneminden söz edilebilir. Ataların gömüldüğü yerler yerleşimlerin kurulmasında rol oynamış ve kimlik oluşturuşu işlev görmüştür. Ölen kişinin yeni ülkeye defnedilmesi, bir "kökleşme" göstergesi olarak yorumlanır. Defin yeri seçimi, aidiyet, bağlılık ve belirli bir yere sadakati ifade etmenin güçlü bir yoludur. Suriyelilerin büyük kısmının vefat eden yakınlarını Türkiye'de defnetmesi, bu açıdan değerlendirildiğinde, onların Türkiye'yi yerleşik olarak görmeye başladıklarının veya en azından Suriye'ye dönme sebeplerinin azaldığının bir işareti olabilir. Cenaze naklinin maliyeti ve bürokratik zorluklar gibi pratik sebeplerin yanı sıra, anayurttaki bağların kopması ve dönecek bir evin kalmaması gibi nedenler de Türkiye'de defin tercihini etkilemektedir.

Kaynakça

- Balkan, O. (2015). Burial and belonging. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 15(1), 120-134.
- Constant, A., Schüller, S., & Zimmermann, K. (2023). Ethnic spatial dispersion and immigrant identity. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 22(2), 205-230.
- Çetin, İ. (2016). *Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların entegrasyon biçimleri: Adana-Mersin araştırması*. Ankara: TÜBİTAK 3001 Araştırma Projesi.
- Doğan, Ö., & Özdemir, F. (2021). Mersin'de yaşayan Suriyeliler: Sosyo-kültürel yapı ve entegrasyon süreci. *Coğrafya Dergisi*, 42, 33-47.
- Fathi, M., & Cairtona, L. (2024). *Migration and home*. Cham: Springer.
- Ganesh, W. (2012). *Ethnic segregation and integration the case of the Greek minority in Istanbul*. Nijmegen: Radboud University Press.

- Gazete Oksijen*. (18.06.2024). Gaziantep'te 41 STK'dan Suriyeli açıklaması. Erişim adresi: (20 Nisan 2025): <https://gazeteoksijen.com/turkiye/gaziantep-te-41-stkdan-suriyeli-aciklamasi-yerli-nufus-icin-yasam-cekilmez-hale-geliyor-214410>
- Göç İdaresi. (21.04.2025). Türkiye göç yönetiminde dünyaya model ülke. Erişim adresi (5 Mayıs 2025): <https://www.goc.gov.tr/icisleri-bakani-ali-yerlikaya-turkiye-goc-yonetiminde-dunyaya-model-ulk-merkezicerik>
- Graeme, H. (2005). *Migrants in society: Diversity and cohesion*. Geneva: Global Commission on International Migration (GCIM).
- Harvey, D. (2019). *Postmodernliğin durumu* (S.Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- İletişim Başkanlığı. (21.08.2024). Türkiye'de bulunan yabancıların sayısı ve vatandaşlık durumları ile ilgili iddialara dair açıklama. Erişim adresi (5 Mayıs 2025): <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiyede-bulunan-yabancilarin-sayisi-ve-vatandaslik-durumlari-ile-ilgili-iddialara-dair-aciklama>
- Iskander, N., Riordan, C., & Nichola, L. (2012). Learning in place: Immigrants' spatial and temporal strategies for occupational advancement. *Economic Geography*, 89(1), 53-75.
- Kıraç, N. (29.07.2022). Adana'daki saklı Suriye. *Gazete Oksijen*. Erişim adresi (15 Kasım 2024): <https://gazeteoksijen.com/yazarlar/nimet-kirac/adanadaki-sakli-suriye-158541>
- Kızılaslan, S. (20.07.2023). Türkiye'deki yabancılar Ankara'nın gettolaşmış Suriyeli mahallesi. *Gerçek Gündem*. Erişim adresi (15 Kasım 2024): <https://www.gercekgundem.com/yasam/ankaranin-gettolasmis-suriyeli-mahallesi-kucuk-halep-430521>
- Komakech, W. L. (2016). When I die, bury me at home in Africa. *Thanatos*, 5(2), 25-32.
- Leboeuf, L., Rachedi, L., Montgomery, C., & Siche, F. (2017). *Death and mourning among migrants information guide*. Montreal: METISS Team.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekanın üretimi* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Löw, M. (2016). *The Sociology of space materiality social structure and action*. New York: Palgrave Macmillan Press.
- Olgun, Ü. (14.05.2024). Suriyeliler taşınmaz satın alarak Türk vatandaşlığı kazanamamasının nedeni nedir? Olgun Hukuk Bürosu. Erişim adresi (15 Kasım 2024): <https://www.olgun.av.tr/tr/suriyelilerin-tasinmaz-satin-alarak-turk-vatandasligi-kazanamamasinin-nedeni-nedir>
- Özbey, İ. (15.10.2018). Suriye'yle ilgili hiçbir hatıraları yok. *Hürriyet Gazetesi*. Erişim adresi (15 Nisan 2025): <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ipek-ozbey/suriyeyle-ilgili-hicbir-hatiralari-yok-40986818>
- Özdil, K. (2008). Creating new spaces, claiming rights West African immigrants in Istanbul. F. Eckardt, & K. Wildner (Ed.), *Public Istanbul spaces and spheres of the urban* (s. 279-298) içinde. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Özgür, E. M. (2020). Göç, ikametgah ayrışması ve entegrasyon: Türk kentleri için bir değerlendirme. *Coğrafya Dergisi*, 41, 221-240.
- Resmi Gazete. (2014). Geçici koruma yönetmeliği. Erişim adresi (5 Mayıs 2025): www.mevzuat.org.tr.
- Saunders, P. (2013). *Sosyal teori kentsel sosyoloji* (S. Doğru Getir, Çev.). İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık.
- Sautkin, A. (2016). Cemetery locus as a mechanism of socio-cultural identity. *Social Identities*, 22(6), 661-677.
- Schaffner, S., & Treude, B. (2014). *The effect of ethnic clustering on migrant integration in Germany*. Essen: Ruhr Economic Papers.
- Sha, H. (2021). *Migrant networks as social capital the social infrastructure of migration*. United Kingdom: MIDEQ: Migration For Development and Equality.

- Shields, R. (1996). A guide to urban representation and what do to about it. A. King (Ed., *Re-presenting the city* (s. 227-252) içinde. New York: New York University Press.
- Soja, W. E. (2017). *Postmodern coğrafyalar* (Y. Çetin, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Urry, J. (2001). The Sociology of space and place. J. Blau (Ed.), *The blackwell companion to sociology* (s. 3-15) içinde. Oxford: Blackwell Press.
- Valentine, G. (2001). *Space and society*. Essex: Pearson Education Press.
- Wirth, L. (1927). The ghetto. *American Journal of Sociology*, 33(1), 57-71.